

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXII–XXXIII

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),

MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,

DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,

ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,

SVETLANA M. TOLSTOÏ (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),

KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2003

са Балканом и њихова христијанизација, српски владари, краљ Милутин и цар Стефан Душан, политички програм и спољна политика Душанова – врхунац српске моћи, кратак преглед историје Румуније и проблем етногенезе румунског народа, биле би то најважније тематске целине које заокружују истраживачку радозналост њиховог аутора Јоаниса Пападрианоса.

Историјски догађаји често се овде сагледавају у контексту питања етничке свести и културног идентитета, која су занимала како саме народе Балкана тако и њихове

истраживаче. Отуда читалац ових огледа може да следи перипетије грчког и других народа у средњем и позновизантијском периоду.

Ова књига подстиче и надахњује до степена када читалац готово и не примети, читајући је, како стиже до њеног краја. Реч је о садржајној и методичној књизи, не тако честој у области балканолошких студија. Они који је буду читали нестрпљиво ће очекивати објављивање њеног другог тома, за период од пада Константинопоља до нашег времена.

Миодраг Стојановић

The Ottoman Empire in the Eighteenth Century, ed. by Kate Fleet, *Oriente Moderno*, nuova serie XVIII (LXXIX), 1 (Napoli 1999) V+285

Почетком деведесетих година сада већ прошлог века Скилитер центар за османске студије организовао је симпозијум са темом *Османско царство у XVIII веку*. Центар је основан 1985. након смрти др Сузан Скилитер (Susan Skilliter) која је радила на универзитету као професор за турски језик на Факултету за оријенталне студије. Основале су га њене колеге са универзитета и Њунхем колеџа у Кембриџу. Скилитер центар је једина истраживачка институција такве врсте у Великој Британији, чији је задатак да промовише и унапређује турске студије како на Острву тако и ван њега. Скилитер центар је у сарадњи са Оријенталним институтом из Рима (Istituto per l'Oriente C. A. Nalino) у часопису *Oriente Moderno*, децембра 1999. објавио радове са поменутог симпозијума.

Књига коју овде представљамо садржи радове који су хронолошки, у целини, покрили назначени период, док су својом тематиком обрадили проблеме и промене које су настале у оквиру функционисања Османског царства у XVIII веку. Поједини радови су донели значајне идеје и нове теме на пољу османистике. Оне би могле бити применљиве у изучавању прошлости Балкана на његовом ужем или ширем географском простору.

Уредник овог издања Кејт Флит (Kate Fleet) изабрала је тематски приступ у представљању радова и сврстала их је у четири поглавља. Ово би се могло прихватити као нужно потребно јер се већина радова према пољу интересовања и закључцима међусобно преплиће и узајамно допуњује.

Први део књиге насловљен је *Економски* (1–54). Ово поглавље отвара Жил Вејнстејн (Gilles Veinstein) радом *Inalcik's Views on the Ottoman Eighteenth Century and the Fiscal Problem*. Сматра да је у до садашњој историографији у недовољној мери била посвећена пажња идеји Х. Иналцика да је узрок свих суштинских промена Царства у XVIII веку био војне природе. Промена је била у прилаго вању војног апарата модернијој Хабсбуршкој војсци са којом се суочила крајем XVI века. Последице те промене имале су пресудан утицај на финансијски систем, пошто је Османско царство због недовољне количине средстава падало у све већу финансијску кризу.

Економија Царства, бар у појединим областима, током века је прошла кроз важне промене што показује Елена Франгакис-Сирет (Elena Frangakis-Syrett), *The Economical Activities of the Ottoman and Western Communities in the Eighteenth-Century Izmir*. У раду се концентрисала на процес укључивања Османског царства у економски систем западноевропских држава. Показала је како је дошло, у условима финансијских непогодности и монопола западних трговаца, првенствено Француза, до стварања потребних предуслова за развој трговине локалних заједница и њиховог повезивања са европским економским системом, посредством Измира и егејских острва почетком XIX века. О природи, финансијском уделу и општим токовима западне трговине у Царству расправља Едхем Елдем (Edhem Eldem), *French Trade and Commercial Policy in the Levant in the Eighteenth Century*. Посебно се бавио значајем француских трго-

ваца чији је удео у укупној трговини Царства достигао преко 60 % средином XVIII века.

Расправа Јавуза Езара (Javuz Cezar), *From Financial Crisis to the Structural Change: the Case of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century* показује како је реаговала централна управа на умножене промене у економији и растућем дефициту новца. Управа царства је користила традиционалне фискалне методе, а за аутора је једина новина била увођење система *mali-kane* крајем XVII века. Све промене у оквиру пореског система током XVIII века биле су последица примене оваквог метода. Централна управа је заузимала пасиван став у решавању финансијске кризе тако што се прилаго авала захтевима провинција, и уводила је у законске оквире оне односе који су настали као резултат недоследног спровођења фискалних метода.

Са радом Јејн Хатавеј (Jane Hathaway), *The Household: An Alternative Framework for the Military Society of Eighteenth-Century Ottoman Egypt*, отвара се поглавље *Функционисање државе и администрација* (57–128). Она разматра оправданост коришћења израза „мамелучки Египат“ што би требало да значи и примену *kul* система као основног принципа на ком би почивало војно друштво Египта. Посебно место је заузела анализа промена у оквиру функционисања спреге центар–провинција. Однос централне управе и провинције истражује и Абдулкарим Рафек (Abdul-Karim Rafeq), *Relations between the Syrian 'Ulamâ' and the Ottoman State in the Eighteenth Century*, али у знатно ширем хронолошком оквиру. Ова детаљна студија је истраживала улогу улеме у администрацији, као и економске, политичке и интелектуалне чиниоце који су се уобличи-

у XVIII веку и узроковали потребу одвајања од центра.

Даријуш Коло ејчик (Dariusz Kołodziejczyk), *The Ottoman Diplomats on Eighteenth-Century Poland: Contempt or Discouragement?* проучава дипломатске односе Порте и Пољске у веку у ком је тај однос требало да буде од виталног значаја за ове две државе. Наглашава да није постојао редован однос у виду обостране размене сталних представника и разматра узроке који су довели до тога. Спољну политику Турске према црноморском басену тумачи чланак Александра Халенка, *Towards the Character of Ottoman Policy in the Northern Black Sea Region after the Treaty of Belgrade (1739)*. Сматра да се приликом склапања мира са Русијом (1739) истакао карактер спољно-политичког става Турске. Њен превасходни интерес није био од војног значаја, већ је био у томе да одржи важне економске везе са областима Украјине. У том светлу тумачи додељивање трговачких повластица руским трговцима, што је убрзо довело до прекида директних економских веза Украјине са Турском. Рад је писан на основу османске грађе из Историјског архива у Кијеву. Аутор наглашава његов значај за изучавање односа Турске са Украјином за период када је она имала важну улогу у спољној политици Османског царства.

Ово поглавље затвара Геза Давид, *The Eyalet of Temesvár in the Eighteenth Century* радом у ком истражује последње две деценије турске управе у земљама на левој обали Дунава. Један део рада је посветио методама помоћу којих је поново организована управа у ејалету након Карловачког мира (1699). У другом делу рада бавио се питањем угарског становништва за које тврди да је нестало до краја турске упра-

ве у Темишварском ејалету. У XVI веку у околини Бечеја, Бечкерек, Темишвара и Липова у документима се помињу области искључиво као „потпуно српска област“ (*asyıl Sýrf vilayeti*). Стога аутор поставља питање нестанка угарске популације, и питање процеса симбиозе са новопридошлим становништвом. На крају рада је приложена табела о броју становника у ејалету за период 1711–1717. Аутор рачуна да је могло бити највише 180.000 до 200.000 становника у свим областима (*kaza*) провинције. Број војника (*nefer*) 1711. је био 44647, док је 1717. број кућа био 21289, а села 662.

Друштвене односе у Османском царству показује поглавље *Муслимани и немуслиманни* (131–190). Изнете су веома интересантне чињенице које показују процес интеракције у свакодневном животу унутар друштва које је било религијски подвојено.

Пасхалис Китромилидис (Paschalis M. Kitromilides), *Orthodox Culture and Collective Identity in the Ottoman Balkan during the Eighteenth Century*, поново преиспитује порекло и процесе који су довели до стварања данашњих националних држава на Балкану. Поставио је тезу према којој је у XVIII веку православна култура била заједничка тачка идентификовања међу становништвом на полуострву. Она је имала заједничке оквире унутар Цркве, образовања и трговине која је била њен елемент покретљивости и преносник те културе. Та култура је била изнад етничке разноликости Балкана. Васељенској патријаршији у Цариграду је одрекао идеје промовисања хеленизације међу православним становништвом, а истицање етничке компоненте у смислу народности одрекао јој је као потпуно анахроне. Патријар-

шији придаје значај у заустављању процеса исламизације који је поново отпочео средином века, због чега је она водила политику централизације епископија под једном управом. У том светлу је тумачио укидање Пећке патријаршије (1766). Гај Еванс (Guy Evans), *George Stavrakoplu and the rule of Ruşvet*, доноси превод биографије и фасцимил на грчком језику Грка на чијем примеру је показао свеprisутност лошег функционисања Царства. Преко свакодневне друштвене појаве – утицаја подмићивања – показао је да су и хришћани у органима управе били једнако подмитљиви на штету својих истоверника.

Приступ Светлане Иванове изложен у тексту *Muslim and Christian Women before the Kadý Court in the Eighteenth-Century Rumeli: Marriage Problems* има веома широку примену. Ауторка је истраживала на основу судских регистара (*kadý sicileri*) врсте и типове закључења и разрешења брака. Напоменула је да ове врсте извора имају примену у изучавању питања свакодневног живота на све балканске градове. Посебно се осврнула на положај жене у друштву. Закључује да је у XVIII веку моногамија била најраспрострањенији пример муслиманског брака. У истом периоду је дошло до јачања позиције жене у заједници што је резултирало појачаним захтевима за разрешењем брака. Исти процес је примећен у оквирима хришћанске заједнице, али са знатно појачаном контролом Цркве која је учврстила свој положај као посредник између слабе провинцијске управе и центра у Цариграду.

Свакодневни живот провинције у измењеним условима које је донео овај век Росица Градева показује у *The Activities of a Kadý Court in*

Eighteenth-Century Rumeli: the Case of Hacıoplu Pazarcik. Ауторка је желела да истакне како у историографији није постојало интересовање да се истражи свакодневни живот провинције у XVIII веку. Њен рад је био позив упућен научној јавности да се у даљем истраживачком раду на пољу османистике овом проблему посвети већа пажња. У изучавању овог проблема узела је пример Хаџиоглу Пазарџик (Добрнич) за који сматра да је карактеристичан пример османске управе у XVIII веку. Централни део рада је била анализа активности кадијског суда и положај кадије у провинцијској управи. Његову делатност осветљава у оквиру свакодневног живота, као најважнијег посредника између локалног становништва са Престоницом.

Последњи део књиге обухвата радове из области *Литература и историографија* (193–226). *Hâkim's Chronicle Revisited* била је расправа Мадлен Зилфи (Madlen C. Zilfi) о разлозима који су утицали да списи овог хроничара буду најмање познато и уважавано дело у историографији овог периода. Вирџинија Аксан (Virginia H. Aksan), *An Ottoman Portrait of Frederick the Great*, пружила је анализу списка који је написао Ахмед Ресми-ефендија током дипломатског пута у Берлин 1763/64. На развој списатељске активности хришћанских аутора у области историје и њене повезаности са делатношћу Фанариота у кнежевинама Молдавије и Влашке, подсећа Јохан Штраус (Johann Strauss) текстом *The Rise of non-Muslim Historiography in the Eighteenth Century*. Викторија Роу Холбрук (Victoria Rowe Holbrook) у чланку *The Intellectual and the State: Poetry in Istanbul in 1790's*, распра-

вљала је о растућем национализму крајем '80-тих и примени поједностављених националних идеја од стране западних историчара на случај Турске у одређивању њених националних корена. Тако је ауторка преиспитала атмосферу у околини Селима III, за кога се прихватило схватање да је зачетник модерних идеја у Турској. Она је тумачила стварни утицај песника из окружења Селима III и њихов подстицај на развијање модерне националне мисли. Карл Барбир, *The Changing*

Face of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century затвара ову књигу расправом о карактеру савремене науке у пољу оријенталних студија. Разматра карактер промена које су се десиле у XVIII веку као и теме и ставове који је заузимала савремена историографија у тумачењу суштине поменутог периода.

Књига је према захтевима модерне науке опремљена индексом који олакшава њено коришћење.

Александар Јаковљевић

Т. А. Бернштам: *Молодості в символизме переходних обрјодов восточних Славјун: Учение и опіт Церкви в народном христианстве*, Санкт Петербург 2000. године

Монографија ауторке Т. А. Бернштам под називом „Младост у симболици прелазних обреда код источних Словена: Учење Цркве и његова пракса у народном хришћанству“ објавила је 2000. године у Санкт Петербургу издавачка кућа „Петербурскѣ Востоковѣденіе“, а уз сагласност Научног савета Музеја антропологије и етнографије Петра Великог (бивше Кунсткамере) Руске академије наука.

Обим књиге је четири стотине страна а композиционо је подељена на четири поглавља, увод и неку врсту закључка. Тема монографије је симболика старосне доби (најчешће младости) у источнословенској сеоској култури током XIX и почетком XX века, која се анализира путем упоре ивања народне верзије хришћанских веровања и учења православне цркве о животу/смрти. Аутору је био циљ да открије заступљеност црквеног учења и његових вредности у симболици народног „животног“ православља код Руса,

Украјинаца и Белоруса. Анализи се подвргава улога Руске цркве у породичном животу источнословенског етноса („rites de passage“: рођење – крштење, брак – венчање, смрт, сахрана и спомен умрлих).

У уводном делу се описују предмет истраживања (скуп термина са осномом „молод/млад“ у сеоској култури који су означавали први стадијум људског живота и прву фазу односно половину космо-природног годишњег циклуса), космо-социјална недељивост младости и старости, затим „прелазни обреди“ као симболизација преласка душе током живота и после смрти у светлу њених генерацијских особености (узимајући у обзир пол и социјални статус). Тако е, говори се о циљевима и методици истраживања. Упоредна анализа два симболичка система захтевала је, како каже аутор, историјско-методолошко образложење, што представља уједно и садржај увода и прве главе.